

EDEBİYAT, ÖZDÜŞÜNÜMSELLİK VE TUTUNAMAYANLAR

Öz: Bu çalışma henüz Türk Edebiyatı sahasındaki araştırmalarda fazla kullanılmamış bir yöntem olan özdeşünümseelliği, Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* romanı üzerinde örnekleyerek alana katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Özdeşünümseellik, genel olarak "kendine dönme ve kendinin farkında olma" anlamında kullanılmaktadır. Tüm sanat dallarında uygulanabilen bir yöntem olan özdeşünümseellik; eser, yazar ve okur gibi farklı açılardan ele alınabilmektedir. Edebî eserde üstkurmaca yoluyla eserin kendine dönmesini, okura metnin bir kurgu olduğu gerçeğini hatırlatması biçiminde yer alması nedeniyle uluslararası çalışmalarda çoğunlukla postmodern romanlarda uygulanmaktadır. Ayrıca edebiyata yani ait olduğu sanat alanına yönelik bir kendine dönme ve son olarak da kurgu kişilerinin kendilerine yönelik olumlu ya da olumsuz algılarını, farkındalıklarını ortaya koyması şeklinde ifade edilebilir. Çalışmada *Tutunamayanlar* romanı, eser özdeşünümseelliği yani edebiyatın birçok yönü ile esere dâhil edilmesi, üstkurmaca içermesi, roman kişilerinin özdeşünümseel bir süreç yaşamaları bakımından ele alınacaktır. Selim'in intiharından sonra Turgut'un kendini bulmasına kadar devam eden sürecin yoğun bir özdeşünümseellik içermesi, romanın bu yöntemle ele alınmasını gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Özdeşünümseellik, *Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, İnceleme.

Literature, Self-Reflexivity and Tutunamayanlar

Abstract: This study aims to contribute to the field by exemplifying self-reflexivity, a method that has not been used much in research in the field of Turkish Literature, on Oğuz Atay's novel *Tutunamayanlar*. Self-reflexivity is generally used in the sense of "turning to oneself and being self-aware". Self-reflexivity, which is a method that can be applied in all branches of art, can be handled from different perspectives such as the work, the author and the reader. It is mostly applied in postmodern novels in international studies, as it takes place in the literary work in the form of reverting the work to itself through metafiction, reminding the reader of the fact that the text is a fiction. In addition, it can be expressed as a return to literature, that is, to the field of art to which it belongs, and finally, the positive or negative perceptions and awareness of fictional people towards themselves. In the study, *Tutunamayanlar* will be discussed in terms of the inclusion of literature in the work with many aspects, including metafiction, and the fact that the characters of the novel experience a self-reflective process. The intense self-reflexive nature of the process that continues until Turgut finds himself after Selim's suicide necessitates the novel to be handled with this method.

Keywords: Literature, Self-reflexivity, *Tutunamayanlar*, Oğuz Atay, Analysis.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
52. SAYI / VOLUME
2022-GÜZ / AUTUMN

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Dr. Özden SAVAŞ

ozdenapaydin@hotmail.com

ORCID: 0000-0001-9718-7104

Gönderim Tarihi

Received

02.09.2022

Kabul Tarihi

Accepted

17.11.2022

Atf

Citation

Savaş, Özden. "Edebiyat, Özdeşünümseellik ve Tutunamayanlar." *Türk Lük Bilimi Araştırmaları*, no. 52, 2022, ss. 181-196.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

İnsanoğlunun, yaşamı ve onun anlamını sorgulayan düşüncelerinin tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Bilgiye duyulan ihtiyaç, zaman içinde çeşitli türlerde ve alanlarda ortaya çıkarak bu dünya üzerindeki varlığımızın nasıl oluştuğu sorusunun cevabını vermeye uğraşırken nedenini ve amacını anlamak için de aynı çabayı ifade etmektedir. Rasyonel bilimlerin yanında felsefe de hep aynı amaca hizmet etmektedir. Yaşama, insanın varlığına ve eylemlerine yönelik merak esasında tüm bilimlerin temelini oluşturmaktadır. Bilim, bunlarla ilgili sorulara cevap ararken öte taraftan sanatlar da mevcut varlığı zenginleştirmek, güzelleştirmek, en az olasılıkla dünyanın karmaşıklığına tahammülü kolaylaştırmak için insana bir yol sunmaktadır. Edebiyat ise hem felsefenin sorularını kapsamaması hem de sanatsal açıdan tüm bu belirsizliğin ve anlamsızlığın ağırlığını ortadan kaldırma gücü bakımından bütünlüyle bir işleve sahiptir. Özdüşünümsellik, bir insan elinden çıkan edebî eserin hem kendi alanına hem bireyin kendisine yönelik bir farkındalık geliştirebilmesi nedeniyle, bu işlevi daha da artırabilecek bir yöntemdir. Yöntemin görsel sanatlar alanında sıklıkla uygulanmasına ve yurt dışında, özellikle postmodern eser incelemelerinde kullanılmasına rağmen henüz Türk edebiyatında gerekli ilgiyi görmediğinin anlaşılması, bu çalışmanın çıkış noktasıdır. *Tutunamayanlar* romanı, eser özdüşünümselliğini ortaya koyması ve gerek bu açıdan gerekse roman kişilerinin yaşadığı bu süreci oldukça geniş bir biçimde ele alması bakımından zengin bir metin olması nedeniyle incelemede örnek metin olarak seçilmiştir. Özdüşünümselliğin Türk edebiyatının böyle önemli bir romanı üzerinde uygulanmasının, meseleyi daha açık bir biçimde ortaya koyacağı düşünülmektedir.

Birçok eleştirmen tarafından tanımlanan özdüşünümsellik, *Self Reflexivity in Literature* adlı çalışmada felsefe, epistemoloji, iletişim ve estetik konularına değinen oldukça karmaşık bir fenomen olarak nitelendirilmektedir. Modern rasyonalitenin ve özbilincin hem ifadesi hem de temel bir gereği olarak görülen özdüşünümsellik, J. G. Fichte tarafından “kendini yansıtmaya yeteneği” olarak değerlendirilmiştir ve ona göre bu yetenek, bir insanın kendi kendini inceleme kapasitesinin temelini oluşturmaktadır. Soren Kierkegaard ise özdüşünümselliği, özbilincin zıttı olarak görmektedir (Huber, Middeke ve Zapf 7). Niklas Luhmann ise kavramı, varoluşçuluğun önemli karakteristik özelliği olan “somut birey”i vurgulayarak açıklamıştır. Her bireyin bir sosyal sisteme ait olduğunu ifade eden Luhmann özdüşünümselliği, Fichte’ye benzer olarak bireyin kendi durumunu yansıtmaya ve sorgulama yeteneği olarak tanımlar (Joice ve Sivekami 1578). Kavram açıklanmaya çalışılırken çoğunlukla insanın kendisini tanımasının ve anlamasının mümkün olup olmadığı, mümkünse bunu nasıl gerçekleştirebileceği gibi birtakım sorulardan yola çıkılmıştır.

Felsefe ve epistemolojide çözülemeyen bir sorun olarak görülmesine rağmen “edebiyatta metnin kendi inşası ve metinselliğe dair üstkurmaya yönünden bir farkındalık anlamında uzun zamandır edebiyat söyleminin temel hatta kurucu bir özelliği olmuştur (Huber, Middeke ve Zapf 8). Andrew Bennett ve Nicholas Royle, *Şu Edebiyat Denen Şey* adlı eserlerinde özdüşünümsellik anlarının bir metnin kendine gönderme de bulunduğu anlar olarak nitelendirirler ve örnek olarak da okunan şiirin kendi hakkında ya da daha genel anlamda şiir ya da dil hakkında

bir şey söylediği anların özdüşünümsellik olduğunu belirtirler. İyi bir okur olmak için de bu anların not edilmesi gerektiğinin altını çizerek (30).

Edebiyat ve Özdüşünümsellik

Dünyada insan yaşamı için gerekli temiz hava, su ve sağlıklı besinler gibi birçok maddi ögenin yanı sıra onu bedensel, zihinsel ve ruhsal açıdan besleyen farklı unsurlar da vardır. Bu nedenle insan, çoğunlukla bu iki ana unsur üzerinden değerlendirilir. Spinoza felsefesine göre sonlu ruh ve beden, tek tözün kipleridir. Ruh ve beden kiplerinin birliği de insanı temsil eder. Hatta Spinoza bu iki kip arasındaki birliğin Tanrısal doğadan kaynaklanan zorunlu bağlantının sonucu olduğunu ifade eder (Atış 144). Sanat ve felsefe gibi bu bütünlüğü sağlam temeller üzerinde yansıtan önemli alanlar, insan hayatı için büyük bir öneme sahiptir. Schopenhauer, *Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine* adlı eserinde sıradan insanın hayatının mutluluğunu kendi dışındaki şeylere; mala, mülke, şana, şöhrete, kadın ve çocuklara, dostlara, cemiyete ve benzerine bağladığını; dolayısıyla bunları kaybettiği yahut hayal kırıklığına uğrattığı bulduğu zaman, mutluluğunun temelini çöktüğünü söyler. Sözlerinin devamında çok alışık olunan insan tipinin özelliklerini sıraladığı anlaşılır. Bu insanın çekim merkezinin kendisi olmadığını, özellikle bağı bir insansa bazen bir ev, başka bir gün satın almak istediği farklı şeyler ya da dostlara ziyafet vermek, seyahat etmek gibi şeylere ilgi duyacağını ekler. Lükse ve şatafata olan düşkünlüğünü, hayata dair zevki kendisinden başka şeylerde araması olarak yorumlar ve hasta olan birinin bile yapması gereken tek şeyin, kendi hayat gücünü geliştirmek olduğuna inanır (58-59). Schopenhauer, bir insanın olabileceği ya da başarabileceği en iyi ve en büyük şeyin kaynağının insanın kendisi olduğunu düşünmektedir. Bunu ne ölçüde sağlıyorsa, mutluluğun kaynaklarını ne kadar kendisinde buluyorsa o kadar mutlu olacağı görüşünü dile getirirken Aristoteles'i referans göstererek mutlu olmanın, kendi kendine yeter olmak anlamına geldiğini tekrarlar (27).

Kendilik meselesine fayda prensibiyle bakıldığında, insanlığın gelişimindeki katkıların tümünde bilimin payının yanı sıra sanatın varlığının da yadsınamaz bir gerçek olduğu anlaşılır. Sanat dalları arasında ise özellikle edebiyat, insana ait olanı ele alıp sunması bakımından bunu en iyi sağlayan alanlardan biridir. Genel olarak bir edebî eserde bedensel, ruhsal ve zihinsel birçok mesele bireysel ve toplumsal boyutlarıyla okura yansıtılmaktadır. Örneğin bir romanda yazar, her ne kadar eserinde bahsettiği olayların bir kurgu olduğunun ve ampirik dünyaya karşılık gelecek şekilde bir varlık göstermediğinin altını çizse de okur çoğu zaman, birileri tarafından yaşanmış/yaşanabilir olduğunun bilincindedir. Edebî metin, kurgu olduğu farkındalığıyla ancak insana ait bir unsur olması bakımından da "hayatın içinden" öngörüsüyle okunabilir. Kaldı ki eser, postmodern olmasa da yani üst kurmaca barındırmasa da nitelikli okur, onun zaten bir kurmaca olduğunu bilir. Ancak bu bilgi aynı zamanda bu kurgunun insana ait olduğu bilgisini de kendiliğinden içerir. Edebiyat ve hayat arasında bu sıkı bağın bireye kazandırdığı özellikler birçok eleştirmen ve düşünür tarafından dile getirilmiştir. Örneğin, Bennet ve Royle, *Şu Edebiyat Denen Şey* adlı çalışmalarında hayatı kazanmak için okumak ya da çalışmakla ilgili yapmak zorunda olunan neredeyse her şeyin tersine, edebiyat öğreniminin kişinin hiçbir şeye bağlanmamasını sağladığını yani bireyi

özgür kıldığını hatta ona dikkate değer olanaklar açtığını ifade eder (16). Bu, başlangıçta oldukça iddialı bir tez gibi görünse de “edebiyat, özgürlüktür” özet cümlesiyle anlatılmak istenen okuru yine kendilik bilgisi ve farkındalığına, dolayısıyla özdeşünümSELLİĞE götürmektedir. Edebiyatı bir delilik, insanların her zaman çılgın şeyler söyleyip yaptığı bir söylem olarak gören bu iki yazar, özellikle roman ya da öykü gibi metinlerin yapısının zihin okuma ve büyüdü düşünmeyi gerektirdiğini belirtir. Okurun öbür karakterlerin ne düşündüklerini ve hissettiklerini anlatan bir anlatıcıyla karşılaştığını ve gerçek bir olay, kişi ya da nesne hakkında olsa bile bir şiirde de aynı şekilde düşsel ya da gerçektışı bir hava olduğunu ifade eder (25-26). Bu paragrafta yazarların edebiyatın hayatın içinden olması, empati ve dolayısıyla onu barındıran özdeşünümSELLİK, hayal gücü ve edebî haz gibi birçok anahtar kavrama ve olguya gönderme yapması; edebiyatın bu unsurları içermesinden kaynaklanmaktadır. Hatta bu durum, salt bireysel olanla da sınırlı değildir. Edebî eser, kimi zaman herhangi bir toplumun genel kabullerine aykırı, toplumsal normların dışında kalan hatta toplumun genelini rahatsız eden/edebilecek birtakım konu, içerik veya kişi kadrosu bulundurabilmektedir. Rita Felski, edebiyat eserlerinin ayrıksılık, farklılık ve ötekilik emareleri sergilediği iddiasına karşı koymanın güç olduğunu dile getirir (Felski 13). Bennet ve Royle de dinî inanç, iki yüzlülük ve bağnazlık, terörizmin cazibeleri vb. çağdaş edebiyatın ortak temaları olduğunu belirtirken bunun rastlantısal olmadığını söyler ve “Edebiyat sınırların deneyimine ilişkindir: Söylenemez olanı ve söylenemez olanı kazar, irdeler, sınırlar.” (23) cümlesiyle sınırları zorladığını vurgular. Genel olarak edebiyatın somut hayat içindeki önemine değinen düşünür ve eleştirmenler, onun bu yönü üzerinde durulmadığının da altını çizerler:

Edebiyatın biricikliğini aydınlatmaya soyunan eleştirmenler, onun bağlantılığını gösteren aynı ölçüde dikkat çekici gerçeklikleri gözden kaçırmışlar. Sanat eserlerinin tarife sığmayan bilmecemsi niteliklerine alkış tutarken, bu eserlerin yaşamlarımıza nasıl sızdıklarını ve yaşamlarımızı nasıl aydınlatıldıklarını hakkıyla ele alamazlar. İnsanların genelde bilgi edinmek ya da hoşça vakit geçirmek için kitaplara yöneldiği gerçeğiyle, bu şaşırtıcı gerçekle karşılaştıklarında ise, edebiyatı ‘edebiyat olarak’ okumaktan aciz ya da bu işe gönülsüz olanların safdilliliğine hayflandıklarıyla kalırlar (Felski 14).

ÖzdeşünümSELLİK yöntemi, Rita Felski’nin burada üzerinde durduğu sorunun çözümünde en etkili yol olarak ele alınabilir. Edebiyatın bir sanat dalı olarak bizatihi kendi ürünlerinin içinde yer almasının yanı sıra, kurgu kişilerinin kendine dönmesi, kendini anlamaya çalışması ve bireyin de empati becerisi yoluyla kendi hayatına katkı sağlayabilir. Bireyin Abraham Maslow’un İhtiyaçlar Primadi’nin en yüksek noktasında bulunan “kendini gerçekleştirme” notasına ulaşmasına sanatın, edebiyatın katkısı bu şekilde yani özdeşünümSELLİK ile gerçekleştirilebilir.

Kavramın tarihine bakıldığında da yeni bir kavram olmadığı anlaşılır. Lip-pert ve Schmid, felsefe ve epistemolojinin tarihleri söz konusu olduğunda, özdeşünümün tıpkı bilimler kadar eski olduğunu belirtir. Çok sayıda kavramın insan benliğini, kendi varoluşuyla ilgili meseleler üzerinde düşünme yeteneğine dayalı olarak tanımlandığını ve Batı tarihinde, bu düşünce tarzının en belirgin epistemolojik örneği, Delphic özdeyişi ‘gnothi seauton’un (kendini bil) farklı çağlar, sistemler ve felsefi alt disiplinler boyunca epistemolojik kariyeri olduğunu (4) dile

getirirler. Nitekim “Felsefede düşünümsellik ve özdüşünümsellik, baştan beri kabul edilmiş, uygulanmış ve benimsenmiştir” (Popoveniuc 210). Özellikle özdüşünümsellik, bireyin birincil tözsel etkinliği olarak kavranır. Herhangi bir sanat eserinden ya da herhangi bir olay, durum sonrasında özdüşünümsel bir çıkarımda bulunmak, empatik deneyimi artırmaktadır. Price, özdüşünümsel düşünmenin insanların insan davranışlarını analiz etmelerini ve belirli uyaranlara nasıl ve neden tepki verdiğimizini anlamalarına olanak tanıdığını belirtir. Bunun da sadece tepkileri anlama yeteneğimizle değil, nasıl ve ne bildiğimizi bilme sürecini tanımlayan bir dille mümkün olduğunu söyler. İşte bu özdüşünümsel dilin soyut düşünme sürecimiz hakkında konuşmamızı sağladığını da sözlerine ekler (15). Tüm bunları yapabilmek ise gerçek bir yaşantı olmaksızın, ondan elde edilecek çıkarımları yapabilmeyi kolaylaştırır. Bu tecrübenin sonunda da birey kendilik farkındalığını, bu süreci yaşamayan bir kişiye nispeten çok daha kolay bir şekilde yaşar. “Bir süreç olarak, düşünümsellik, edimle özbilincin belirlendiği veya yerleştirildiği etkinliği ifade eder. Öz yansımalık, öz bilincin üretildiği ve öz bilincin herhangi bir biçiminin sürdürüldüğü üstün bir öz faaliyet biçimidir. Özyansıtma, özreferans ve özdüşünüm, birey için ön koşullardır” (Popoveniuc 163). Öyleyse bireyi ve yaşamı asırlardır her yönüyle ele alan, anlayan ve aktaran edebiyat; bireye ulaşması gereken en üst noktaya yani kendine ulaşmasına bir katkı sağlayabilmektedir.

Her edebî eserde var olan özdüşünümsellik, bir yöntem olarak kullanıldığında postmodern romanlarda daha zengin bir biçimde uygulanmaktadır. “Kurgu yazmak – gerçekçi, modernist veya postmodernist fark etmeksizin herhangi bir kurgu – tanımı gereği, bir dünya yaratma eylemidir” (Bran 25). O nedenle özdüşünümselliği salt belli bir roman tipine ya da genel anlamıyla edebî türe ait olarak görmemek gerekir. Buradaki tek fark, “dilsel anlamda, özdüşünümsellik metodolojik anlamda farkındalığı uyandırırken, kendine referans ve kendi kendine yeten potansiyele vurgu yapmasıdır” (Popoveniuc 205). Postmodern romanın farkı, burada ortaya çıkmaktadır. Esasında bu romanlar, özdüşünümselliğe fazladan bir zenginlik katmaktadır, denilebilir. “Yazar, anagramlar veya isminin çeşitlemeleri yoluyla kendisini metne tanıtarak veya metne giren bir karakter olarak ortaya çıkarak ya da metnin kurgusallığını vurgulamak için kurgusal dünyaya adım atan üçüncü şahıs/birinci şahıs müdahale anlatılarıyla yazar. Kurgusal dünya ile gerçek dünya arasındaki ontolojik ayrımı aşar” (Saraçoğlu 15). Bu da edebiyat incelemesine fazladan bir teknik olarak oldukça geniş bir çerçevede bakış açısı sunar.

Tutunamayanlar Romanında Özdüşünümsellik

Oğuz Atay denilince akla gelen ilk romanı, 1972’de yayımlanan *Tutunamayanlar*’dır. Yaşarken yayımlanan diğer eserleri *Tehlikeli Oyunlar* (1973), *Bir Bilim Adamının Romanı* (1975), *Korkuyu Beklerken* (1975) ve *Oyunlarla Yaşayanlar* (1975) *Tutunamayanlar* kadar ilgi görmemiştir. Roman, Türk edebiyatında birçok yönüyle sıra dışı bir eser olarak kabul edilmektedir. Yıldız Ecevit, çağdaş Türk edebiyatında üst kurmacanın ilk uygulayıcısının Oğuz Atay olduğunu ve yazarın art arda yayımlanan romanlarıyla yetmişli yıllarda Türk edebiyatında dönüm noktası olduğunu altını çizer. Bu ilk romanının zamandizinsel öykü anlamının montaj kalıplarıyla delinerek ikinci plana itildiği çok katmanlı metaforik dokusu, oyunları ve çok sayıda biçim denemeleriyle Türk edebiyatında ilk olduğunu dile

getirmektedir (Ecevit, *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar* 100-101). Kendisiyle Oğuz Atay hakkında yapılan bir söyleşide, onun Batı edebiyatında 19. yüzyıla özgü Balzac/Stendhal türü konu öyküleyen geleneksel/gerçekçi anlatımın tümüyle dışındaki biçim/yapı özellikleriyle kurgulayan ilk Türk romancısı olduğunu belirtir. Yine Batı’da 20. yüzyılın başından itibaren 70 yıllık bir süreç içinde oluşmuş olan modernizm ve postmodernizm akımlarını, bunları tanımayan edebiyatımıza *Tutunamayanlar* romanı ile bir arada soktuğunu (Ecevit, “Oğuz Atay” 11) ifade eder.

Berna Moran da *Tutunamayanlar*’ın anlatım tekniği bakımından Türk romanında, bir aşama olduğunu belirtir (280). Yazar süregelen, alışlagelmiş bir yaşam ve düşünce tarzını, anlayışını tartışmaya açarak, sorgulayarak ve en sonunda da reddederek konu bakımından dikkatleri üzerine çekmiştir. Moran; yazarın tutunamayanlarının burjuva düzeninin kurallarına, değer yargılarına, beğenisine, yaşam biçimine ayak uyduramayan, topluma yabancılaşmış yalnız insanlar olduğunu söyler. Küçük burjuva aydınlarını silkelemek için onların kendi değerleriyle, ideolojik tutumlarıyla, yaşamda bağlandıkları konvansiyonlarla alay ettiğini ancak bununla yetinmeyerek onların sanat anlayışına da bir tepki olarak saldırısını tutunanların anlamayacağı, reddedeceği türden bir romanla yaptığını vurgular. Böylelikle onların roman konvansiyonlarını da yıkmaya çalışan yazar, Moran’a göre eğer yalnız birincisini yapsa ve klasik gerçekçi romanla işini görseydi, meydan okuyuşu böylesine köktenci olmaz ve sanat anlayışı bakımından bir uzlaşmaya girmiş sayılacağından, isyanı gücünden çok şey yitirirdi (262).

Tutunamayanlar’ı özdeşünümsellik açısından dikkate değer kılan yönü ise edebiyatın birçok yönüyle esere yansıtılması, kurgu kişilerinin kendilerine yönelik duygu ve düşüncelerini içermesi ve postmodern roman özellikleri taşımasıdır. Bu roman türünün, Nicol’den aktaran Zekiye AntakyaHoğlu’nun da belirttiği gibi üç önemli özelliği bulunmaktadır. İlki metnin kendi varlığının kurgulanmış, yapılandırılmış estetik değer taşıyan bir sanat eseri olduğunun farkında olmasıdır. İkincisi, gerek anlatıda gerek kurgusal bir dünyanın temsilinde görülen gerçekçi yaklaşımların tümüne bazen gizlice bazen de açıktan eleştiri yapması ve sonucusu da okurun dikkatini, metni okurken kendi yapacağı yorumlara yönlendirme eğilimidir (161-162). Tüm bu özellikler, metinde özdeşünümselliğin daha kapsamlı bir biçimde ortaya konmasını sağlamaktadır. Romanın anlaşılması için olay örgüsüne bakıldığında *Tutunamayanlar*’ın bir kayboluş hikâyesiyle başladığı görülür. Romanın ana kişilerinden Turgut Özben adlı genç bir mühendisin kaybolma haberlerinin günlük gazetelerde yer aldığını belirten anlatıcı, o sırada yurt dışındadır. Kendisi de bir gazeteci olan anlatıcı, gazeteye döndüğünde bir tren yolculuğu esnasında tanıştığı bu adamın kendisine bir paket göndermiş olduğunu görür. Turgut Özben anlatıcıdan, önce mektupta kendisinin belirttiği kişilerle görüşmesini ve sonra da paketteki kitabı yayımlamasını istemiştir. Bunun üzerine anlatıcı, ilgili kişilerden Günseli ile görüşür, birkaç ufak değişikliklerle eserin basılmasını sağlar. Hemen sonraki bölümde kitabın yayıncısı, kitabı basma aşamasını oldukça kısa bir biçimde anlatır. Burada özellikle vurgulanan ise kitapta anlatılan kişi ve olayların gerçek yaşamla ve ülkemiz insanlarıyla örtüşmemesi nedeniyle gerçekleri yansıtmadığı fikrine sahip olduklarıdır. Buna rağmen kitabın basılmasını uygun

görmüşlerdir. Bu üst kurmacadan sonra “Birinci bölüm” adıyla romanın ana yapısına geçilir. Bu bölüm de bir mektupla başlar. Selim Işık, bu dünyadan kendi isteğiyle ayrılmadan önce arkadaşı Turgut Özben’e bir mektup bırakmıştır. Turgut, çalışma masasının üstüne koyduğu mektubu inceleyerek düşüncelere dalar ve çoğunlukla Selim’le ilgili anıları zihninde canlanır. Burada tüm romanda olduğu gibi iç monologun yanı sıra iç diyalog tekniğinin de yoğun bir biçimde uygulandığı görülür. Her iki teknik de özdüşünümsellik açısından bir hayli önemli olduğundan dikkate değerdir. Bundan sonra olaylar, Selim’in mektubunun Turgut’un üzerinde yarattığı etkiyle devam eder ve bir leitmotiv olarak “o zaman henüz Olric yoktu” cümlesi tekrar edilir. Bundan sonra flashbackler yoğun bir biçimde görülür. Turgut ve Selim’in arkadaşlıkları, okul yıllarında yaşadıkları gibi ortak hatıralar, günlük yaşamın içinde Turgut’un zihninden aktarılır. İlk iki bölümdeki farklı anlatıcılar da yerini üçüncü tekil şahıs anlatıcıya bırakmıştır.

Turgut, Selim’in annesi Müzeyyen Hanım’ı ziyaret eder, odasında biraz zaman geçirir ve arkadaşlarıyla tek tek görüşmeye başlar. Süleyman Kargı’dan bir dosya alır. Bu dosya “İthaf ve Mukaddime” ile başlar ve Selim’in hayatını anlattığı “Birinci Şarkı” adıyla 8’lik ve 7+7= 14’lü hece ölçüsü ile yazılmış şiirle devam eder. Sırayla “Beşinci Şarkı” ile bu kısım biter. Daha sonra dosyanın diğer bölümlerine geçilir. Başlangıçta gazetecinin ve yayıncının konuştuğu ilk iki bölüm, zaten bir üst kurmacadır ancak sonrasında Turgut ile ilgili bölüm başlar. Süleyman Kargı’nın verdiği dosya ile bu kez roman kendi içinde başka bir metni de barındırır ve üst kurmaca çok daha açık bir biçimde eserde yer alır. “*Tutunamayanlar*”ın her bir sözcüğü, her bir figürü metne sıkı sıkıya bağlı ve anlamlı birer özellik taşıdığı” (Sazyek 129) için her ne kadar birbiriyle doğrudan ilgili görünmese de okurun özellikle bu bölümlerde dikkatini toplayıp tüm romanı bağlamında değerlendirmesi gerekmektedir. Bundan sonraki bölümlerde Turgut, Esat, Metin, Günseli gibi Selim’le ilgili bilgi alabileceği kişilerle görüşür. Artık onun tüm işi, neredeyse Selim ve onun ölümünü aydınlatma, anlamaya çalışmak olmuştur. Selim’in bilmediği yönlerini öğrenmesi, ölümü üzerine ayrıntılı ve hassas bir biçimde düşünmesi, zamanla bu konuya kendini daha da kaptırması, gün geçtikçe kendi hayatını sorgulamasına neden olur. Turgut, Selim’i anlamaya çalışırken kendine doğru bir yolculuk yapar ve bu yolculuk esnasında da iç sesi olan Olric’le karşılaşır. Hatta herkesi, karsını, kızları Sevgi ve Tuna’yı bile ardında bırakarak çıkacağı “gerçek” yolculukta yanında yalnızca Olric vardır.

Eser açısından bakıldığında özdüşünümselliğin, daha önce de vurgulandığı gibi şart olmamakla birlikte üst kurmaca barındırması yöntemin uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Üst kurmacanın neliği ortaya konulduğunda dahi çoğunlukla buna değinilmektedir. Yıldız Ecevit, tanımı yaparken Hilmi Yavuz’dan aktararak “kurmacanın kurmacası” yani edebiyatın kendini anlatması anlamına geldiğini ifade eder. “Kendisinin bilincinde olan, kendisine yönelik kurmaca (self-conscious/self-reflexive) sözcükleriyle anlatılmaya çalışılan bu yeni kurgu eğilimi, daha sonra edebiyat terimleri dizgesinde üstkurmaca sözcüğüyle yerini alır” (*Türk Romanında Postmodernist Açılımlar* 98-99). Moran, postmodern romanların üst kurmaca işlevlerini roman türünün yerleşmiş konvansiyonlarını bilinçli olarak vurgulamak ya da parodisini yapmak suretiyle yerine getirdiklerini ifade eder.

Gerçekçi romanın okura, bir kurmaca yapıt olduğunu unutturmaya ve okurda, gerçek olaylar içindeymiş duygusunu uyandırmaya çalıştığını söyleyen Moran bundan dolayı karakterleri, olayları ve çevreyi inandırıcı kılmanın gerçekçi yazarın başlıca kaygılarından olduğunu belirtir. Postmodern yazarların ise tersine, romanın uydurma olduğu olgusunun altını çizip gerçekçi romanın parodisini yaparak, anlatı öğeleri arasında oyunlar kurarak gerçeklikle kurmaca arasında varsayılan bağları sorguladıklarını söyler (264-265).

Turgut'un her şeyi geride bırakarak çıktığı yolculukta yanına birçok kitap alması bu nedenle tesadüf değildir. Olric'in önerisiyle Gorki'nin kitaplarını ve Peyami Safa'nın *Bir Tereddüt'ün Romanı* adlı eserini satın alır. Dickens, Dostoyevski ve Kafka aldığı diğer yazarlardır. "İnsan, Goethe'yi okumazsa olur mu? Olmaz." (Atay 579) diyerek onu da ekler. *Don Kişot* ve *Efruz Bey* de yola çıkmadan önce yanlarına aldıkları diğer eserlerdir. Bu noktada, hem dünya edebiyatının hem de Türk edebiyatının bilinen yazarlara ve eserlere yer verildiği görülür. Hatta Turgut, edebiyat öğretmeninin bir insanın yaşamındaki önemine işaret ederek lisedeki edebiyat öğretmeni, Ömer Seyfettin'i ve özellikle *Efruz Bey*'i sevdiği için kitabı yanına aldığı belirtir. İlginç bir adam olarak nitelendirdiği bu öğretmenin onlara okuma sevgisi aşıladığını, işini seven, az bulunan öğretmenlerden biri olduğunu söyler (579-580). Turgut, genel olarak kitapları o kadar yüceltir ki gelişigüzel insanların kitapçılık mesleğine hiç girmemesi gerektiğini düşünür. Kitapları ve çiçekleri özel bir itina isteyen varlıklar olarak tanımlar (576). Turgut'un mektubunda kitap okuyanlardan ziyade, kitabı içselleştiren insanlar hakkında da bir çıkarım yapılır ve bu insanlar, çok belirgin bir biçimde diğer/sıradan insanlardan ayrılır. Kitabın -ya da notların- anlattığı hikâye dışında, her insan gibi ayrı bir macerası olduğunu ve kendisine bunu Selim'in gösterdiğini belirtir. Kitapların özüne düşkün olanları, bütün meselelerin özüne düşkün yani incelikli insanlar olarak görür (717). Selim'in arkadaşı Esat ise Turgut'a onu anlatırken Selim'in edebiyatın paradokslardan meydana geldiğine inandığını ifade eder. Oscar Wilde'ın, önemli gördüğü bütün sözlerini bir deftere yazdığını hatta sonra bu defteri temize çektiğini, defterin biçimini beğenmeyip bütün yazdıklarını daha düzgün bir yazıyla başka bir deftere geçirdiğini ve durmadan Wilde'ın sözlerini tekrarladığını (363) söyler. Selim'in zamanla diğer yazarlardan etkilendiğini ve bu etkinin onun hayatına nasıl yansıdığını aktarmaya devam eder. *Benim Üniversitelerim*'i okuduktan sonra Oscar Wilde'ı unuttur ve edebiyatın sadelikten başka bir şey olmadığına karar verir (367). Tüm bunlar, Selim üzerinden edebiyatın kendine dönme eylemi yani özdeşleşimdir. "İnsan Kafka'yı okuyamazsa... Bitiktir işi" (598) diye düşünen Selim, kendi bilincinde ona ayrı bir önem atfeder.

Öte yandan kurmaca açısından bakıldığında Selim de, Turgut da bir okurdur. Onların kurgu dünyasında yer alması bir şeyi değiştirmez; gerçek okur da gerçek dünyada onlarla aynı yazarları, aynı eserleri okur ve belki de aynı satırların altını çizer, aynı hislerle yorum yapar. İşte tam da burada neyin kurmaca neyin gerçek olduğu konusu karmaşıklaşır ve edebiyatın gerçeklerle örtüştüğü çıkarımı bir kere daha anlaşılır. Çünkü Selim, bir çeşit masal dünyası dediği kitaplarla hayatı karıştırdığını; gittikçe de bu durumun artarak masalın nerede bittiğini, hayatın nerede başladığını fark edemediğini söyler. İnsanların bazen yüzüne garip bir şekilde baktıklarında uyanır gibi olduğunu, kendisi için bütün oyunlar, romanlar ve

hikâyelerin herkesin anladığından başka bir anlam taşıdığını söyler. Selim'in gerçek hayatın belirsizliğinden ve yoruculuğundan romanlara sarılması ve entelektüel bir okur olarak kurmaca ile hayatın birbiriyle olan ilişkisini fark etmesi ve gerçek dünyada tutunamaması, zamanla romanlarla daha çok ilgilenmesine neden olmuştur. "Kitaplarla ve onların yazarlarıyla birlikte yaşıyorum." (370) cümlesinden onun hayatının edebiyattan ibaret olduğu anlaşılır. Gerçek dünyada kimin ne yapacağına belirsiz olmasındaki çekincesini, bu ilişkinin temeli olarak görür. Ancak son derece bilinçli bir okur olması nedeniyle içinde bulunduğu durumun da farkındadır: "Kitap okumakla, manavın beni aldatmasına engel olamıyorum bir türlü" (370). Bu nedenle korkuyla karışık bir saygı duyduğu, sevdiği yazarları günlük basit olayların bir kahramanı gibi gösterip onlarla alay ettiği aktarılır.

Kurmacanın hayat ile kurduğu bağ, bu zihin ve ruh hali ile iç içe geçerek edebiyatın hayattan ve insandan başka bir şey olmadığı görüşü böylelikle ortaya konmuş olur. Özdüşünümsellik ise bu durumun daha bilinçli ve yöntemsel bir biçimde algılanmasını sağlamaktadır. Bu nedenle romandaki "Dil, yaşayışımızın aynasıdır." (64) cümlesi, eserin işlevini en öz haliyle ortaya koyar. Benzer şekilde edebiyatla ilgili diğer meseleler üzerinde de özdüşünümsel bir durum ortaya konur ve Selim Işık'ın şiirinde geçen "Kelime ve yalnızlık hayatın tadı tuzu/Kucaklamak isterdi ölümü ve sonsuzu" (114) dizeleriyle dolaylı yoldan sonsuzluk ve edebiyat arasında bir ilgi kurulur.

Turgut da edebiyat hakkında şu düşüncelerini açıklar: "Anlaşılmamak korkusuna gelince: Bir edebiyatçının meseleleri de -günlük yaşantının nakledilmesi dışında- halk için, bir matematikçinin denklemleri kadar, belki de daha soyut kalır" (66). Yine Turgut, Selim'e edebiyatçıların Ahd-i Atik'ten beri gök kubbenin altında hiçbir şeyin değişmediğini bildikleri hâlde nasıl yazmaya devam ediyorlarsa kendisinin de uykusuz geçen geceler ve ayakta uyuyarak geçirdiği gündüzler pahasına 'Hayatın Koordinatları' yahut kısaca 'bir insanın nerede, ne zaman ve nasıl olursa olsun, ne yaptığının analitik geometri esaslarına göre açıklanmasına giriş' adını verdiği sistemi bulduğunu ifade eder (68-69). Bu yoğun edebiyat vurgusu ve sorgulamasından başka romanda "Çok İyi Bilinmesi Gereken Filozof ve Edebiyatçılar" başlığıyla bir liste olarak Soren Kierkegaard, Oswald Spengler, Franz Kafka, Friedrich Nietzsche isimlerinin verilmesi de ayrıca dikkat çekicidir. Romanda Oblomov'a da çok vurgu yapılır ve yine bağlamı güçlendirici olarak çeşitli filozoflardan alıntılar yapılır; eser, şair ya da yazar isimleri verilmeye devam edilir. Birkaç kere Nazım Hikmet'in adı geçer hatta Culûs-u Hûmayun' şiirine (125) özellikle yer verilir. Yazar; edebiyatın her alanını kucaklayıcı bir edayla içerik, biçim, yazar ve eser isimleri, tarihî dönem gibi birçok açıdan okura sunar. Âdeta bir edebiyat dersi gibi eski Türk şiirlerine ve yazıtlarına bile gönderme yapar. 14'lü hece vezniyle yazdığı şiirinde, hece vezniyle ilgili romanın genel havasına uygun bir üslupla (118) alay eder.

Burada dikkat çeken özellik Selim'in, Nazım Hikmet veya okunmasını istediği diğer isimler gibi bir öneri verecekken ciddileşmesi hatta duygusallaşması, alay edecekse yine ona göre bir üslup ortaya koymasındadır. Kaldı ki zaten ciddiyetle ele aldığı meseleleri, şiirde çoğunlukla serbest vezinle yazmıştır. Bu noktada,

Günseli'nin Turgut'a, Selim'le ilgili anlarından bahsettiği bölümde "İlk buluştuğumuz gün hemen şiirler okudu bana Nâzım'dan. Böylece elimi tutmaya cesaret etti." (446) cümlesinden de şaire ayrıca bir önem verildiğini anlamak mümkündür. Ancak hece ve kafiye gibi meseleleri ele alırken son derece alaycı bir üslup (125) da kendini gösterir. Yine burada Selim'in şiirini 8'lik ve 7+7=14'lü hece ölçüsünün yanı sıra iki dize arasında uyak kullanarak hecenin kurallara riayet ettiği görülmektedir. Bu nedenle *Tutunamayanlar*'ı, edebiyatı birçok yönüyle içeren bir roman olarak kabul etmek gerekmektedir. Eserdeki bu zenginlik, edebiyatın kendisi ile ilgili özdeşünümSELLİĞİ oldukça yoğun bir biçimde ortaya koymaktadır.

Roman kişilerinin de kendi kişiliklerini ve hayatlarını anlamaya çalışmaları, kendi duygu ve düşüncelerini belirtmeleri, kendileriyle ilgili yorumları ve değerlendirmeleri, benliklerine yönelik bakış açıları romandaki özdeşünümSELLİĞİN bir başka biçimidir. Örneğin, Turgut Özben hayatı, düşünceleri tutan bir hapsedane, insanın da can sıkıcı bir saç demeti ve kendisinin de akılsız bir robot (32) olduğunu ifade ederken özdeşünümSEL bir tutumu ortaya koymaktadır. Dünyayla, ilkeyle, toplumla, hayatla, diğer insanlarla, ailesiyle ve en önemlisi de kendisiyle ilgili belki de daha önce düşünmediği bir hesaplaşmaya giren Turgut, adım adım Selim'i anlar ve onun yaşadıklarını içselleştirir. Bu noktada Turgut'u özdeşünümSEL bir sürece iten, aslında Selim'in kendisi ve yaşadıklarıdır. Söz gelimi, "Dünyada 'Büyük ve güzel şeyler de var.' demişti bir gün. O sırada ben ne yapıyordum? Hiçbir güzelliğin içime girmesine izin vermiyordum." (106-107) diyerek geçmişte kendisiyle ilgili bir yargıda bulunur. Kimi zaman isyan, kimi zaman da kabullenme gibi duygusal gelgitler yaşayan Turgut, bir gece rüyasında kendisinin öldüğünü görür. Sabah kalktığı zaman karısının ve çocuklarının uyanmış olduğunu fark ettiğinde kurduğu "Güzel bir gün ve ben yaşıyorum." (36) cümlesi, duygusal ve zihinsel olarak bir rahatlama yaşadığını gösterir. Ancak bir başka cümlesinde de "Düşünmüyorum, sıkılıyorum sadece." (49) diyerek bir bıkkınlık ya da sıkıl-ganlık içinde olduğu anlaşılır. Dolayısıyla Turgut, kendini anlama yolunda ilerlerken yaşadıklarının ona ne hissettirdiği ya da düşündürdüğü noktada bir farkındalık yaşar.

O hâlde, bu noktada bir özdeşünümSELLİK geliştirmek için romanın temel meselesi olan "tutunamayanlar"ın kimler olduğunu anlamak gerekmektedir. Selim'in ansiklopedisinde tutunamayan yani (disconnectus erectus), beceriksiz ve korkak bir hayvan olarak tanımlanır. İlk bakışta dış görünüşüyle insana benzedikleri, pençelerinin ve özellikle tırnaklarının çok zayıf olduğu, dik arazide yokuş yukarı hiç tutunamadıkları, yokuş aşağı kayarak indikleri ve sık sık düştükleri yazar. Elbette bu özelliklerin hepsi imalıdır ve tutunamayanların hayat ve diğer insanlar içindeki durumu, romanın genel üslubuna uygun olarak alaylı bir şekilde aktarılmaktadır. Görme duygusunun zayıf olması nedeniyle tehlikeyi uzaktan göremediği ya da genellikle başka hayvanların yuvalarında (onlar dayanabildikleri sürece) barındıkları veyahut terk edilmiş yuvalarda yaşadıkları söylenir. Belirli bir aile düzenleri olmadığı, doğumdan sonra ana, baba ve yavruların ayrı yerlere gittikleri, toplu olarak yaşamayı da bilmeyip dış tehlikelere karşı birleştiklerinin de görülmediği belirtilir (150). Bu ifadeler, onların yaşam tarzını ortaya koyar. Fiziksel özellikleri dışında tutunamayanları belirleyen en önemli niteliklerin başında

içgüdülerinin tam gelişmemiş olması ve bu nedenle kendilerini korumayı bilmemeleri gelir. “Şimdiye kadar hiçbir tutunamayanın bir kavgada başka bir hayvanı yendiği görülmemiştir.” (150) cümlesiyle de tutunamayanların, tutunanlarla hiçbir zaman baş edemeyeceklerine olan inanç ifade edilir. Turgut’un “Herkes mutlu ve sorumsuz. Herkes olumlu, ben olumsuz.” (132) cümlesi de kendisine bakış açısını sergileyen bir cümledir. Dolayısıyla tutunamayanların kendilik algısında da bir arıza olduğu ve belki de sorunun temelinin burada yattığı anlaşılır. Bu nedenle hayatlarını kolaylaştırmak için insanın yaşarken karşılaşılabileceği olaylar, durumlar ve kişilere karşı kendi yararına olacak davranışların neler olduğu konusunda Turgut kendi fikirlerini sıralar. Okura seslenirken ekmeğini kazanmak için bireyin yapacağı işlerin onu bazı ilişkiler kurmak zorunda bırakacağını söyler. İş yerinde işinin dışında devam edecek hiçbir eylemde bulunmamasını, iş arkadaşlarıyla kesinlikle dostluk kurmamasını ancak ilişkilerini dengede tutarak onların kendisine karşı olumsuz bir duygu taşımalarına da fırsat vermemesi gerektiğinin altını keskin ifadelerle çizer. Bunun yanı sıra kumar, içki ve fazla eğlence gibi aşırı tutkuların bir alışkanlık olmaktan çıkarılmasını tavsiye eder. Bundan sonraki tavsiyeler son derece önemlidir çünkü tamamen “kendilik” konusuna eğilerek edebiyatın en önemli işlevini doğrudan ortaya koyan ve böylelikle özdüşünümselliği besleyen meseleyi etraflıca aktarır. Üstelik bunu romanda pek görülmeyen bir ciddiyetle ele alır.

“Bireyin tek başına kaldığı zaman kendisini oluşturmak için yapacağı çalışmalar, ne yapmalı sorununun önemli bir bölümüdür.” diye konuya giriş yapan Turgut, sözlerine “Kendi değerini eksiksiz bilen ve her an bu değeri, yeni şartların ışığında eleştirebilen bir kişi ne yapmalı, ne yapmalı diye bocalamaz.” (97) diyerek devam eder. Bu noktada üç temel sorun olarak belirlediği maddeleri tek tek açıklar ve bunların çözümünü ortaya koyar. Bunlardan ilki, “kendini iyi tanımak”tır. İnsanın en çok kendisiyle ilgilendiğini ancak bu ilginin bir yöntemeye dayanmaması ve kendini tanıma sorununun bilimsel bir yolla çözümlenmemesi durumunda bireyin sonsuz bunalımlar karanlığına düşeceğini söyler. Değerini tam bilmeyen kişinin, gereksiz yakınmalarla gün geçtikçe daha da bozulup çürüyeceğine inanır. Kişisel değeri büyütmenin de küçültmenin de aynı derecede zararlı olduğunu savunur. Kendini tanıma sorununun çözümünde, Descartes’ın bilime uyguladığı kuşkuculuğun kullanabileceğini belirtir. İşe bütün değerleri yok sayarak başlamak, kişisel değer olarak görülenlerin toplumun baskısıyla edinilmiş sahte nitelikler olabileceğini hiçbir zaman akıldan çıkarmamak gerektiğini söyler ve bunlara namus, ahlak, iyilik, iş ahlakı gibi soyut ahlak kavramlarını örnek gösterir. Bu noktada toplumla birey arasındaki ilişkiyi iyiden iyiye açarak belli kavramların her toplum için aynı olduğu ve bunlarla ilgili kurallara her toplumda uyulması gerektiğinin öğretildiği ancak kendisinin bu noktada farklı düşündüğünü ifade eder.

İkinci temel sorun ise “kendini eleştirmek”tir. Bununla yazar, Batılıların “otokritik” dediği ve “Bir eylemden sonra, o eylemin birey açısından değerlendirilmesi” (98) olarak tanımladığı soruna eğilmek ister. Ona göre kendini eleştirmenin, kendinden yakınma çerçevesinden de çıkması gereklidir. Üçüncü ve sonuncu temel sorun da “dış etkenlerin uyutucu durgunluğuna kapılmamak”tır. Burada önemli olan nokta, kendilik meselesine eğilmesi ve bu anlamda bir sorgulamaya

girmesidir. Nitekim romanda “kendi” ve “düşünmek” sözcükleri sıklıkla geçer. Turgut, “Her zaman kendi kendime düşünür dururdum. Ben kendi kendime düşünürüm. Selim gibi, birini aramam düşünmek için.” (69) der. Bireyin kendi kendine yapacağı eylemleri çoğaltması teşvik edilirken özellikle “düşünme”ye bunun gibi cümlelerle vurgu yapılır ancak yukarıdaki örnekte de olduğu gibi romanda ilişkilerde ve eylemlerde hep bir dengeden bahsedilir. Yine Turgut: “İnsan, kendini beğenmeden yaşayamaz. Kendini beğenirse, diğer insanlar onun hayatını cehenneme çevirmeye çalışırlar. Bunun için, insan, hem kendini beğenmeli hem de beğenmemelidir.” (73-74) cümlelerinde de dengeden bahseder. Sonuç olarak birey olmak -onun kendisini koruması için- yaşanan toplumla çatışmadan sağlanmalıdır. Çünkü bu çatışmadan sağ çıkmak çok da mümkün değildir. Hâlihazırda içinde yaşanan toplum, birey olmanın önündeki en büyük engeldir. Toplum-birey arasındaki çelişki ve çatışma konusuna yalnızca özdüşünümsel değil tüm perspektiflerden bakılmasını ister. Bu bakış açısı bile empatik beceriyi ortaya çıkarır/artırır. Aşağıdaki paragraftaki gibi meseleleri okur, Selim Işık’la ilgili olmasının yanı sıra hem kendi hem de topyekûn toplum penceresinden değerlendirir.

Bireyin kendini topluma anlatabilmesinin, ondan destek ya da yardım görmesinin, kendi olarak var olmasının çok da mümkün olmadığını yine Selim’in intiharı üzerinden arkadaşı Süleyman Kargı şu cümleyle özetler: “Başka çare göremedi demek kendini anlatmak için dedi Süleyman Kargı. İnanmıyorlar ki. Elle tutulur deliller istiyorlar. Yok canım, o kadar değil, diyorlar her zaman. Ölmezsin, diyorlar. Bu da geçer” (111). Özellikle Selim’in hayatı üzerinden anlatılan meselede dikkat çeken bir başka özellik de Selim’in daha çocukluk yıllarında karşılaştığı sorunlar ve gördüğü muameledir. Babasının “Sen de arkasından çıksana ahmak! Daha daha: Pısrık, beceriksiz, korkak!” (126) sözleri dikkat çeker. Selim’in babası tarafından aşağılanması, birkaç yerde daha geçer ve onun mutlu bir çocukluk geçirmediği anlaşılır. Yaşadıklarından dolayı hassas bir kişi olduğu “Öğretmenim çok güldü, çarpınca ağaca “Affedersiniz” dediğimi anlatırken.” (122) ifadesi ile aktarılır. Selim’in bu hassas ve empatik kişiliği büyüdüğüce artmıştır ancak aslında ruhsal açıdan çocukluk döneminde kaldığı, “Büyüme, yalnız tutunanlara gerekli. İkinci gelişinde çırılçıplak dolaşacak. Kelimenin bütün anlamıyla çırılçıplak...” (122) cümlesinde de açık bir biçimde verilir. Bir insanın en temel ihtiyaçlarından biri olan onaylanma duygusundan mahrum olarak ve salt kendisine değil, annesine karşı da sürekli homurdanan, aksi bir babayla büyür. Bu nedenle Selim’in yeni bıyık bıraktığı zamanlar, kendisini onun gençlik yıllarına benzeterek sonunda ona benzeyeceğini sızlanarak (446) söylemesi, Atay’ın “Babama Mektup” adlı eserini çağırıştırır. Oğlunun mühendis olmasını isteyen Numan Bey’e göre sadece üç çeşit meslek vardır: “mühendislik, doktorluk, bir de hukukçuluk” (362). Ressam olmak isteyen Selim’in, babasının öyle bir meslek olmadığını söylemesi üzerine mühendis olduğu görülür. Selim, bir çocuğun “kendi” olarak yetişmesinde ebeveynlere düşen görevin özellikle altını çizer.

Metin Kutbay, Turgut’a yazdığı mektupta Selim’in kapalı bir çocukluk evresi geçirdiği için kendisi gibi mustarip bir ruh olduğunu ve bu nedenle “bu bozucu” çevreyle uyuşamayıp büyük tepkiler gösterdiğini yazar. Onun bütün bu tepkilerinin yanında hayatın içine karışıp güzellikleri yaşamak istediğini, kendisinin ise bütün çirkinlikleri açıkça gördüğü için hayattan tiksindiğini (415) söyler.

Metin'in diğer anlattıklarından dolayı Turgut, "Ah canım kardeşim! Şimdi yanımda olsaydın da sana yaşadığın hiçbir olaydan, hiçbir gizli duygudan utanmaman gerektiğini, içinde Selim'lik olduğu için her şeyden gurur duyabileceğini söyleseydim." (416) diyerek pişmanlığını dile getirir. Selim'in ölümüyle oluşan boşluğun gün geçtikçe arttığını hisseden ve dünyanın yaşanılır bir yer olmaktan çıktığını gören Turgut, onun ve kendisinin yaşadıklarına, hayatına yoğunlaştıkça tutunanlar ve tutunamayanlar arasındaki fark da belirginleşir. Örneğin, sürekli akan bir çeşmenin yanına geldiğinde böyle çeşmelerde her tarafını ıslattığını, istediği kadar suyu da içemediğini söyler. Bu yönü bile onun bir tutunamayan olduğunu göstermektedir. Böyle bir çeşmede tutunanların gösterdiği becerinin hayatta da başarılı olmalarını sağladığını vurgular.

Selim'in günlüğü kısmında onun ruh hâlini daha net görmek mümkündür. Selim de kendi kendine bu duruma nasıl geldiğini sorgular. Ona yaşamayı öğretmeyenlere öfkelenir. "Neden bana, bizden bu kadar gerisini sen bulup çıkaracaksın dedikleri zaman isyan etmedim? Hayata atılmak gibi bir çılgınlığı nasıl yaptım? İnsanların dünyasına atılmayı nasıl göze aldım? Ben insan değildim ki. Yaşamadığım bir hayatın içine nasıl atıldım?" (607) cümlelerinde isyanı açıkça görülmektedir. O günlerde uyuyamaz, iyileşmek istemez, bu sorgulayıcı ve asi iç sesini susturamaz ve sürekli ölümü düşünür. Selim'in ağır bir depresyonda olduğunu anlamak güç değildir.

Tüm bunlardan intihar ve çocukluk döneminde görülen/görülmeyen sevgi, şefkat gibi duygusal ihtiyaçlardan yoksunluk ile bir ilgi kurular. Esasında yazar, okurun başka insanların duygularıyla, yaşadıkları olaylar ya da karşılaştıkları sorunlarla bir empatik deneyim yaşamasıyla yetinmez; toplumu oluşturan mikro ve makro yapılara yönelik de bir sorgulama bekler. Kadınlar, erkekler ve onların birbirleriyle olan ilişkileri, evlilik, ebeveyn olmak, öğretmenlerin tutumlarından okulların fiziki yapılarına kadar eğitim sistemi, politika, bürokrasi, Türk olmanın özellikleri, birey-toplum ilişkisi gibi birçok konuyu tartışmaya açar. Tüm bu problemler için ortaya konulan özdüşünümsellik, romandaki rahatsız tavrı gösterir ve sistemi tüm arzularıyla yansıtır. Selim'den başlayan bu yolculuk, Turgut'la daha da somutlaştırılarak bunlarla yüzleşme ve hesaplaşmanın, kendini bulma yolculuğunda önemli bir adım olduğu gösterilir. Üstelik edebiyat; romanın hemen her kısmında, bu süreci destekleyici bir unsur olarak başat konumdadır. Turgut Özben, gündelik hayatın oldukça sıradan bir eylemi olarak gömleğini giyerken bile "Küçük sevinçler, büyük atılışlara yardım eder. Cenap Şahabettin olsaydı bu sözü kacırmazdı: hemen bir yere yazardı" (290) der.

Romanın her iki ana karakteri de entelektüel kişilerdir ve onları diğerlerinden ayıran fark yalnızca tutunamayan olmaları değildir. Selim, ölümü düşünürken bile *İbsen'in Hortlaklar* adlı oyununu izlemeye gider. Gorki'den ne kadar etkilenildiğini romanın bağlamına uygun olarak intihar üzerinden anlatır. Esat'a heyecanla bunu aktarırken "İntiharını o kadar sade bir biçimde anlatıyor ki; çarşıdan dört toplu bir tabanca satın almış. Kalbine isabet ettirmek için sol göğsünün altına ateş etmiş; sadece ciğerini delmiş. Bundan samimi anlatılabilir mi?" (368) dediği belirtilir. Turgut, bütün bu bilgilerle gittikçe derinleşirken Selim'i de anlar. İntihar eden birini anlayabilmek için her açıdan empati yapmak gerekmektedir. Ancak bir

noktadan sonra konu artık Selim değil, kendisi olur. Önce bir ikilemde kalıp çare aramaya başlar: “Kendimi bırakmalıyım, diye söylendi. Direnmekten vazgeçemiyim. Yaşamalıyım ve görmeliyim. Bilmediğim bu ülkeye yolculuktan korkmamalıyım. Kimsenin ilgilenmediği bu siliik insanların dünyasına girmeliyim.” (320). Sonra, gitgide Selim’in ruh hâline daha da yaklaşır ve kaçmak, kaybolmak istediğini; bunun korkaklıktan değil kendisini onun yerine koymaktan kaynaklandığını söyler. En fazla şikâyet ettiği konu ise kendisi gibi günlük yaşantı batağına sapsanmış birinin ne yapabileceğidir. Kendisini toplumdaki yerine göre tanımlarken son derece mekanik bir soğukluk taşır: “Evli ve iki çocuk sahibi. Çocuklarının babası ve karısının kocası.” (551). Daha fazla düşünebilmesinin önündeki tek engel olarak bu kimlik ve rolleri görür. Böyle bir düzenli hayat içinde insanın büyük ve güzel şeyler düşünemeyeceğini, buna önce eşyanın sonra kalorifer, hizmetçi, çocuk odası gibi şartların engel olduğunu söyler. Düşünmek için kendine bir daire tutmak ister hatta içinde düşünmeye engel olacak eşyalardan hiçbiri bulunmayacaktır. Kapıdan girer girmez ayakkabılarını çıkarıp düşünme terliklerini giydiği ve odalardan hiçbirinin özel bir adının olmadığı küçük bir dairedir (557). Karısı Nermin için üzülse de “Ona artık verebileceğim bir şey kalmamış Olric. Alışkanlıklarından başka verebileceğim bir şey kalmamış ona.” (564) der. Turgut’un kendi kendine kalma arzusu, bir zaman sonra onu eyleme geçmeye iter ve herkesi terk edip Olric’le birlikte istediğini yapacağı, romanlar yazacağı günleri hayal ederek yola çıkmaya karar verir. Ona göre bu romanlar, bitip tükenmeyen romanlar olacaktır. “Tutunamayanların Sonu”, “Tutunamayanların Dönüşü” gibi isimler bulur ve en önemli soruyu sorar: “Tutunamayanların romanı biter mi?” (720) Yolculuğunu uzun ve hazin, geçmişten geleceğe uzanan bir yolculuk olarak niteler ve bu yolculukta kendi gelişimini yaşayacağına derinden inanır (560). Kendiliği simgeleyen Olric’e bu evde güzel günler geçirdiğini, burada yaşamının rahat bir yanı olduğunu ve onu ihmal ettiğini söyler ancak her zaman varlığını hissettiğini de vurgular. Böylece Turgut o güne dek sürdüğü rahat, konforlu ancak sıradan düzenini bozup yani konfor alanını terk edip yola çıkma cesaretini gösterir. Bundan sonra yalnız kendisi olarak yaşamak fikrinin verdiği rahatlıkla ilk defa o gece aralıksız uyuduğu ve tek bir amaçla uyanmak istediği belirtilir. Bu amaç, kalkmak ve yola çıkmaktır.

Roman boyunca Turgut Selim’in neden intihar ettiğini anlamaya çalışır. Turgut bu gerçekliğin net bir fotoğrafını görerek tutunamayanların yanı sıra, tutunanların da kimler olduğunun farkına varır. Tutunanların kendi olmasına fırsat vermedikleri Selimlerin varlığına tanıklık eder. Turgut, arkadaşı Selim’in intiharının neden olduğu özdüşünümsel süreci, toplumu değerlendirerek ve kendine döneneği bir kapı aralayarak devam ettirir. Toplumla, aileyle uzlaş(a)madan yaşamının ağırlığını ve onlarla uzlaşmak için verilen ödünleri görerek bu konuda bir sorgulama yapar. Çocukluk döneminde yaşananların, kişinin yetişkinliğinde nasıl su yüzüne çıktığının ayırımına varır. Tüm bunlar, onu kendisiyle çıktığı bir yolculuğa sevk eder. Böylelikle yaşadığı özdüşünümsel süreç, bütün ayrıntılarıyla yansıtılmış olur.

Sonuç

Özdüşünümsellik yazar/şair, eser ve okur üçlüsünün birlikte ele alınan ve üstkurmaca nedeniyle postmodern romanlarda daha verimli bir biçimde faydalanılan bir yöntemdir. Buradaki amaç, tüm sanatlarda olduğu gibi edebî eserden de insanın ruhsal ve zihinsel gelişimini destekleyici yararı sağlamaktır. İçinde yaşanan toplumun bireylerden oluştuğu ve mikro düzeyde yapılacak bir iyileştirme hatta gelişimin makro düzeyde etkisinin görülebilmesi, özdüşünümselliği oldukça önemli bir konuma yükseltmektedir. Çalışmada özdüşünümsellik, edebiyatın bir sanat ve bilim olarak romana yansıtılması ve kurgu kişilerinin kendileriyle ilgili duygu ve düşüncelerini ortaya koyma yani kendilerini yansıtırma bakımından ele alınmıştır. Kendine dönme eylemini genel olarak edebiyata ya da kendisine yönelttiğinde eser açısından özdüşünümsellik sağlanmış olmaktadır. Eserde aktarılan olaylarda romandaki kişilerden Selim ve Turgut'un neden-sonuç ilişkilerine bakarak ve diğerleriyle olan ilişkilerini göz önünde bulundurarak iç dünyalarında gerçekleşen duygu değişimlerini, yalnızca sözlü olarak ifade ettikleri değil aynı zamanda zihinlerinden geçen fikirlerini ifade etmeleri kendileriyle ilgili yargılarını da ortaya koymaktadır. Bu da onların bir özdüşünümsel süreç yaşadıklarını ifade eder.

Çalışmada örnek olması bakımından ele alınan Oğuz Atay'ın *Tutunamayanlar* adlı romanı, özellikle edebiyatın kendisine dönmesi ve Selim ile Turgut'un kendi yolculuklarını, yer yer kendilerine dönerek, kendilerini yorumlayarak değerlendirmeleri üzerinden bunu başarılı bir biçimde yansıtmaktadır. Selim'in intiharı gibi etki bakımından oldukça güçlü bir olayla okurun karşısına çıkması, bu ölümün neden olduğu diğer olaylar ve kişiler, çocukluğundan itibaren yaşadıkları, arkadaşlarıyla ve Günseli ile kurduğu duygusal ilişki vs. üzerinden özdüşünümsellik, yoğun bir biçimde romanda yer almaktadır. Turgut'un, arkadaşı Selim'in ölüm nedenini bir dedektif titizliğiyle araştırması ile Selim üzerinden tüm toplum ve sistem âdeta bir ameliyat masasına yatırılır ve tüm organ ve uzuvlarıyla didik didik incelenir. Selim'in çocukluk travmalarından, okuldaki sistemin bireyleşmenin önünde nasıl bir engel olduğuna, herhangi bir devlet dairesindeki bir işlemin yapılabilmesi için bile gösterilen çabanın bu yorgunluğu nasıl tetiklediğine kadar Turgut, her şeyi rapor eder. Selim'in kendisiyle ilgili yargıları, tespitleri, intihara kadar giden süreci tamamen özdüşünümsel bir biçimde ortaya konur. Selim, olumlu ve olumsuz kendisiyle ilgili görüşlerini ve duygularını, kendisini bu noktaya getiren nedenleri yine kendi bakış açısıyla aktarır. Turgut'u derinden etkileyen bu intihar ve Selim hakkında edindiği bilgiler, onu da kendi hayatına yönelik bir sorgulamaya iter. Okur, Turgut'un yavaş yavaş kendini bulma sürecine tanıklık eder.

Turgut ve Selim'in anlattıklarıyla edebiyatın hemen her alanına girildiği görülür, nitelikli birer okur oldukları anlaşılabilir bu iki kişi, kitap ve yazar tavsiyeleri verir. Hatta diğer eserlerle *Tutunamayanlar* arasındaki bağ ortaya konulur. Son olarak edebiyatın bir zihin pratiği, nesnelere arasındaki neden-sonuç ilişkisini fark etmeyi, kendisi dışındaki insanların kendi hayatına dair en özel bilgileri ortaya koyduğunu gösterilir.

KAYNAKLAR

- AntakyaHoğlu, Zekiye. *Roman Kuramına Giriş*. Ayrıntı Yayınları, 2021.
- Atay, Oğuz. *Tutunamayanlar*. İletişim Yayınları, 1998.
- Atış, Naciye. “Spinoza Felsefesinde Beden ile Zorunlu Birlik İçerisindeki Ruhun Gücü.” *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 2015, ss. 143-160.
- Bennett, Andrew, ve Nicholas Royle. *Şu Edebiyat Denen Şey*. Notos Kitap, 2016.
- Bran, Nicol. *The Cambridge Introduction to Postmodern Fiction*. Cambridge University Press Cambridge, 2009.
- Ecevit, Yıldız. *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. İletişim Yayınları, 2001.
- Ecevit, Yıldız. “Oğuz Atay.” *Kafasına Göre Dergisi*, no. 6/37, 2021, ss. 11.
- Felski, Rita. *Edebiyat Ne İşe Yarar?*. Metis Yayınları, 2010.
- Huber, Werner, Middeke, Martin, ve Hubert Zapf. *Self Reflexivity in Literature*. Königshausen & Neumann, 2005.
- Joice, Lois Sara, Sivekani, B. “Self-Reflexivity in Baby Kamble’s The Prisons We Broke: A Phenomenological Approach.” *School of Social Sciences and Languages*, VIT University, c. 12, no. 8, 2022, ss. 1577-1581.
- Lippert, Florian, ve Marcel Schmid. “Read Thyself: Cultural Self-Reflection and the Relevance of Literary.” *Self-Reflection in Literature*, 2020, ss. 1-19.
- Moran, Berna. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2*. İletişim Yayınları, 2001.
- Popoveniuc, Bogdan. “Self Reflexivity.” *The Ultimate End of Knowledge Procedia-Social and Behavioral Sciences*, no. 63, 2014, ss. 204-213.
- Saraçoğlu, Semra. *Self-Reflexivity in Postmodernist Texts: A Comparative Study of The Works of John Fowles and Orhan Pamuk*. A Thesis Submitted to The Graduate School of Social Sciences of The Middle East Technical University, 2003.
- Sazyek, Hakan. “Tutunamayanlar’ın Öteki’leri.” *Kitap-lık*, no. 206, 2019, ss. 129-138.
- Schopenhauer, Arthur. *Okumak, Yazmak ve Yaşamak Üzerine*. Şule Yayınları, 2016.
- Price, Stephen. *Exploring Audience Responses to Self-Reflexivity in Television Narratives*. 2011. The Faculty of The Graduate School at The University Of Missouri, PhD Thesis.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FINANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.